

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІД ЧАС РЕСТАВРАЦІЙНИХ РОБІТ САКРАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ НА ТЕРИТОРІЇ УРОЧИЩА ЗАМОЧОК У МІСТІ БЕЛЗ

Остан ЛАЗУРКО

Науково-дослідний центр «Рятівна археологічна служба» ІА НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: lazurko78@ukr.net

Подано результати археологічних досліджень, проведених під час протиаварійних і реставраційних робіт сакрального комплексу на території ур. Замочок у м. Белз. Зазначено, що до реставраційних об'єктів належали мури із Хресною дорогою та каплицями, споруджені 1938 р. Встановлено, що загалом увесь комплекс із костелом, дзвіницею, брамою та вівтарем Святого Валентина збудований у продовж 1911–1938 рр.

Зауважено, що ділянка, на якій розміщений комплекс, перебуває на території пам'ятки археології національного значення – «Городище літописного Белза Х–ХІІІ ст.», розташований у південно-східній околиці сучасного міста, займаючи видовжене підвищення серед болотистої заплави р. Солокії. Встановлено, що по всьому периметру городище було оточене земляним валом із дерев'яною стіною; вал зберігся тільки частково з північної та північно-східної сторін; городище складається із двох частин – дитинця та підгороддя, де дитинець займає його західну частину, а зі сходу до нього примикає площадка підгороддя, віддалена майже повністю зруйнованим валом і широким знівельованим ровом. Стверджено, що територія має потужний археологічний культурний шар.

Під час проведення археологічних досліджень виявлено фрагмент дерев'яної конструкції з рядом вертикально забитих паль. Їх разом інтерпретовано як конструкцію валу, над якою був насип, насичений білою материковою глиною. За розташуванням виявлену частину віднесено до внутрішньої сторони оборонної лінії. Констатовано, що знайдений рухомий матеріал дає змогу продатувати її початком ХІ ст., що хронологічно збігається з першою літописною згадкою міста. Серед керамічного матеріалу знайдено кілька фрагментів ліпного посуду VIII–Х ст., що вказує на ймовірне існування слов'янського поселення на цих теренах, яке передувало літописному місту.

Також знайдено низку індивідуальних знахідок, пов'язаних із різними аспектами діяльності давнього населення Белза. Вказано, що про розвиток писемності свідчить фрагмент писала з лопаточкою у вигляді «сокирки», релігійні предмети представлені хрестом-енколпіоном ХІ ст. Серед прикрас відзначено колт і кілька скляних браслетів. Зауважено, що одна з найцікавіших знахідок – гранчаста «монетно-вагова гирка» з нечітким двостороннім зображенням, яка потребує додаткового вивчення й аналізу, а її інтерпретація у статті – попередня.

Ключові слова: городище, вал, дерев'яна конструкція, керамічний посуд, індивідуальні знахідки.

Місто Белз – одне з найдавніших міст Волині. Вперше про нього згадано на сторінках літопису 1030 р. Городище літописного Белза розташоване в південно-східній околиці сучасного міста, займає видовжене підвищення серед болотистої заплави р. Солокії в ур. Замочок (рис. 1). У минулому, до зміни русла на початку ХVІІІ ст., вона протікала з північної сторони городища, відділяючи його від посаду (рис. 2) [Капраль, 2022, карта 1.1].

Перші археологічні дослідження пам'ятки 1935 [Пастернак, 1961, с. 648], 1936 і 1938 р. провів Ярослав Пастернак [Петегрич, 2006, с. 68]. У розкопі в південно-західному куті дитинця дослідник простежив культурний шар потужністю 2–3 м, виявив фрагменти кераміки

й уламки полив'яних керамічних плиток; дослідив дерев'яну будівлю стовпової конструкції з підлогою, яку вважав оборонною дерев'яною вежею; розкрив сліди конструкцій валу у вигляді дерев'яних комор, засипаних землею.

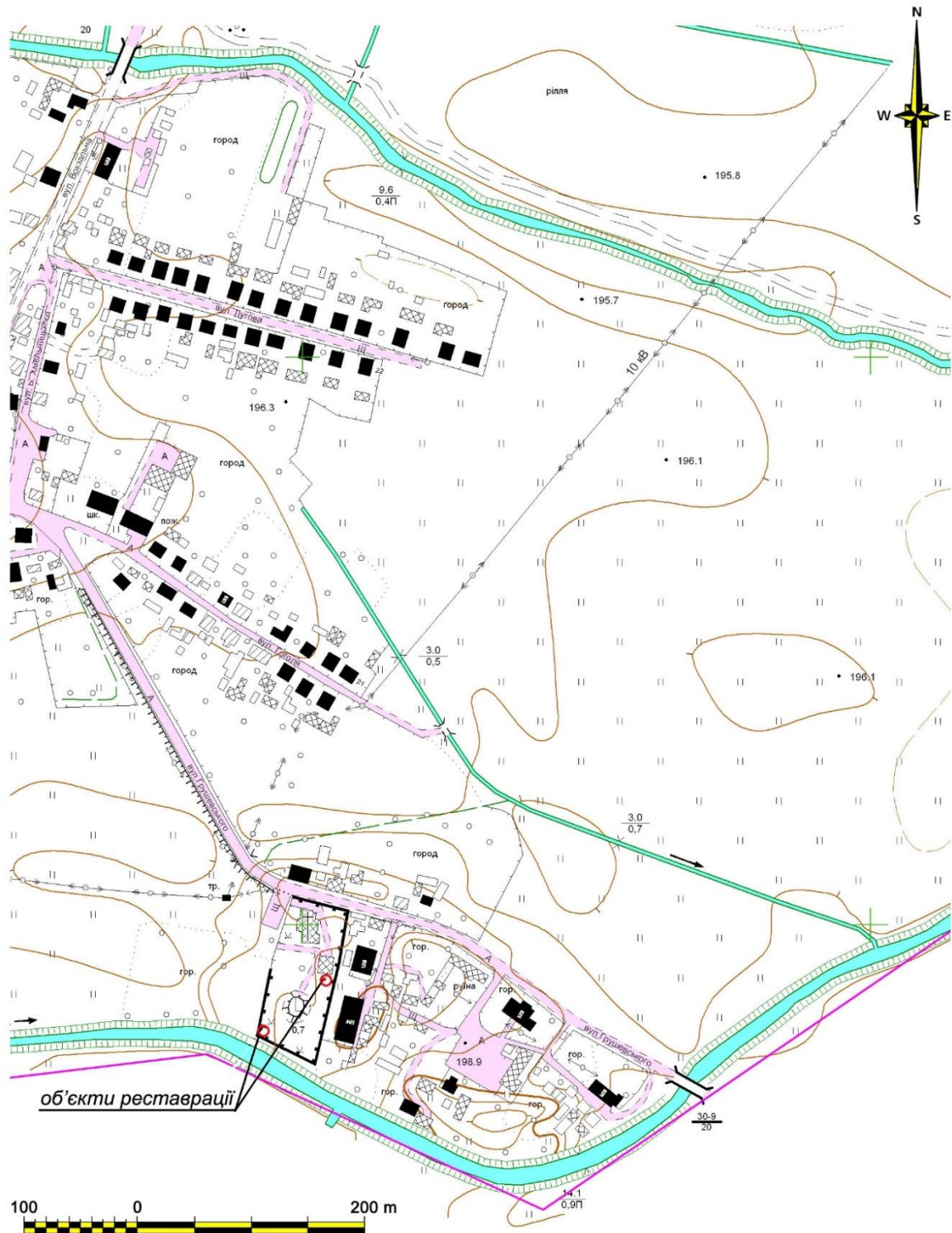

Рис. 1. Городище літописного Белза на сучасній карті

Fig. 1. The settlement of the annalistic Belz on the modern map

Наступні масштабні дослідження провів у кінці 70-х – у 80-х роках ХХ ст. Володимир Петегірич [Петегірич, 2001, с. 199; Петегірич, 1980, с. 324; Петегірич, Піцишин, 1991, с. 77; Петегірич, 1981, с. 301; Петегірич, 1984, с. 316; Петегірич, 1986, с. 291; Петегірич, 1987, с. 392]. Упродовж кількох польових сезонів вдалося вивчити дерев'яну мостову кінця ХІ–ХІІ ст., частину забудови та дерев'яні конструкції валу, які формували систему оборонних споруд дитинця Х–ХІ ст. Досліджуючи мостову, В. Петегірич локалізував в'їзд на територію городища з північно-західного кута. За ранішими здогадками Л. Чачковського [Чачковський, 2006, с. 146] та Ярослава Пастернака, в'їзд на територію літописного Белза здійснювався з північно-східного кута городища.

Рис. 2. Белз на карті кінця ХVІІІ ст.

Fig. 2. Belz on the map of the late ХVІІІ century

Дослідження пам'ятки в 2005 р. і 2011 р. проводила археологічна експедиція Державного історико-культурного заповідника у м. Белз, завдяки чому вдалося дослідити фрагмент забудови ХІІ–ХІІІ ст. [Лазурко, Петрик 2005, с. 6].

Зважаючи на низку досліджень, проведених на території літописного центру Белза, маємо певні уявлення про планувальну структуру, систему оборони та господарську діяльність населення княжого періоду. Та все ж залишаються відкритими питання місцезнаходження двірської церкви, мережі забудови, кількості в'їздів на городище і розташування самого дитинця. У літературі висунуто чимало гіпотез про планувальну структуру міста княжого періоду із залученням картографічного матеріалу [Бевз, 2004, с. 112; Бойко, Слободян, 2006, с. 142]. У цьому контексті результати розкопок щоразу дають додаткову інформацію. Безпосередньо сприяють цьому роботи, пов'язані з реставрацією пам'яток архітектури, розташованих на городищі.

Мета статті – ввести до наукового обігу нові матеріали, здобуті під час розкопок. Для цього використано різні методи досліджень. При опрацюванні виявленого матеріалу застосовано порівняльно-типологічний метод. Враховуючи, що всі ці артефакти перебувають у різному стані збереження, для їх ідентифікації використано метод пошуку аналогій. Підготовка статті супроводжувалася виготовленням ілюстративного матеріалу для найповнішого представлення результатів археологічних досліджень.

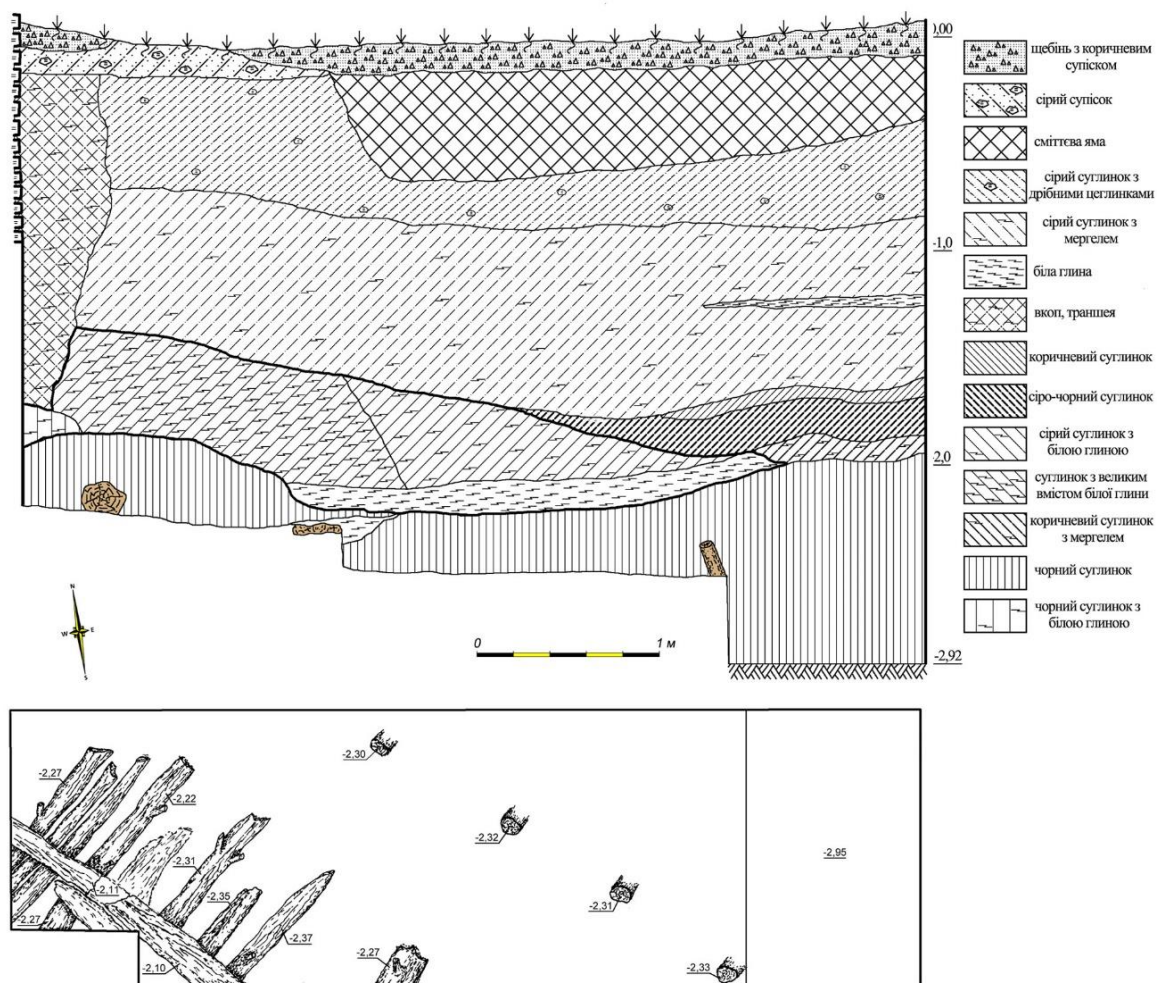

Рис. 3. План і стратиграфічний профіль розкопу
Fig. 3. Plan and stratigraphic profile of the excavation

Під час проведення реставраційних робіт на території городища було закладено розкоп розмірами 5×1,5 м. Він розміщувався в південно-західній частині дитинця при цегляному паркані сакрального комплексу (рис. 1). Його розташування пов'язане із протиаварійними роботами каплиці. Остання отримала досить стрімкий кут нахилу, що загрожувало падінню в річку, на березі якої стоїть споруда. Під дерном та шаром щебня у східній частині розкопу була яма з побутовим сміттям, що утворилася у другій половині XX ст. Її нижня межа зафіксована на глибині 0,7 м (рис. 3). Пов'язана вона із влаштуванням тут відкритого тиру в період радянської влади. Нижче ями по всій площі розкопу залягав сірий суглинок із незначним умістом цегляної жорстви. У ньому виявлено фрагменти керамічного посуду переважно XIII ст. Далі зафіксований потужний шар сірого сугинка з незначним умістом білої глини, яка на городищі виступає як материк. У заповненні шару траплялася переважно сіра кераміка, притаманна XII–XIII ст. Це – фрагменти горщиків із відігнутими назовні вінцями та внутрішньою закраїною. При паркані зафіксовано фундаментний рів, імовірно під спорудження огорожі, хоча його межа опущена значно нижче від підшови муру і перебувала на

глибині 1,7 м. Після зачистки на глибині 1,7 м у площині розкопу простежено світлий суглинковий шар, східна межа якого чітко відокремлювалася від сіро-чорної страти. Наступна зачистка на глибині 1,9 м показала продовження аномалії, а світлий суглинок перейшов практично в шар білої глини, особливо в західній його частині. Східна межа шару продовжувала зберігати чіткий напрямок – південний схід – північний захід. Подальше прокопування та зачистка розкопу на відмітці 2,1 м дали чітку картину простеженого шару білої глини, який перетинав розкоп широкою смугою. У заповненні шару виявлено незначну кількість керамічного посуду, що хронологічно належить до XI ст. Натомість у східній частині розкопу на цьому ж рівні, у шарі чорно-сірого суглинку, разом із фрагментами посуду XI ст. траплялися фрагменти ліпної кераміки VIII–X ст.

Подальші роботи показали, що під шаром білої глини, на глибині 2,1-2,37 м перебували фрагменти дерев'яної конструкції. Вона складалася із двох ярусів: верхній був представлений широкими масивними брусами, які накривали нижній ряд горизонтально покладених балок (рис. 3). Останні лежали не щільно припасовані одна до одної, перпендикулярно до верхніх балок. Поверхня усіх дерев'яних елементів конструкції необроблена, про що свідчить наявність сучків, які виступають зі стволів деревини. Проміжки між балками були заповнені білою мергелевою глиною. Ширина виявленого фрагмента конструкції в розкопі сягала 1,2 м.

На глибині 2,3 м зі східного боку від конструкції, на віддалі 0,7 м виявлено ряд дерев'яних паль. Вони були забиті під кутом у напрямку до дерев'яної конструкції, ймовірно для стримування насипу від розсування. У межах розкопу досліджено чотири палі, які розташовувалися із кроком у 0,8 м. Палі круглі, у діаметрі – 14 см, із гранчасто затесаним нижнім кінцем. Варто зазначити, що вісь залягання дерев'яної конструкції та паль аналогічна – північний захід – південний схід. Це свідчить, що виявлені об'єкти були одним комплексом. Підтвердження цього – стратиграфічний профіль, на якому простежується валоподібний насип із білої мергелевої глини, що покриває виявлені конструкції винятково в їх межах. Подібна ситуація спостерігалася і на західній стратиграфічній стінці, де шар насичений білою глиною опускався до східного краю дерев'яної конструкції. На підставі рухомого матеріалу знайденого поверх і в заповненні конструкції датують її початком XI ст.

Материк у вигляді перезволоженої білої глини виступив на глибині 2,92 м, фіксуючи так загальну потужність культурного шару в південно-західній частині городища до 3 м.

Наступні роботи були пов'язані з каплицею Святого Валентина. Неповдалі від неї було закладено шурф 2×2 м під спорудження водовідвідного колодязя (рис. 1). У верхній частині шурфа фіксувався потужний шар сірого супіску з незначним украленням битої цегли. Рухомий археологічний матеріал представлений різноманітними фрагментами керамічного посуду, який датовано XIII–XVI ст.

На рівні 1,25–1,3 м спостерігався горизонт зміни культурного шару. Він характеризувався виявленим у південно-східному та південно-західному кутах вапняковим камінням відносно великих розмірів. Їх віднайдення само собою цікаве, оскільки на терені міста кам'яні фундаменти чи елементи трапляються вкрай зрідка. У північно-східному куті шурфа простежено локальне вогнище у вигляді перепаленої глини та вугликів. Нижче зазначеного рівня виступали вологі сіро-коричневі суглинки із значним вмістом спресованої деревини. Виявлений керамічний матеріал із нижньої частини шурфа представлений винятково матеріалами XII–XIII ст., не беручи до уваги знайдений у шурфі хрестик-енколпійон другої половини XI ст. На материка, який виступив на глибині 2,5 м, у північно-західному куті знайдено обгорілу дошку товщиною 1,5 см. Теоретично вона може бути пов'язана з дерев'яним мощенням, виявленим 2005 р. при північній частині каплиці [Лазурко, Петрик, 2005, с. 7]. Зіставляючи відмітки материка, можна констатувати його спад у напрямку на південь, який становить 0,5 м на відстані до 50 м.

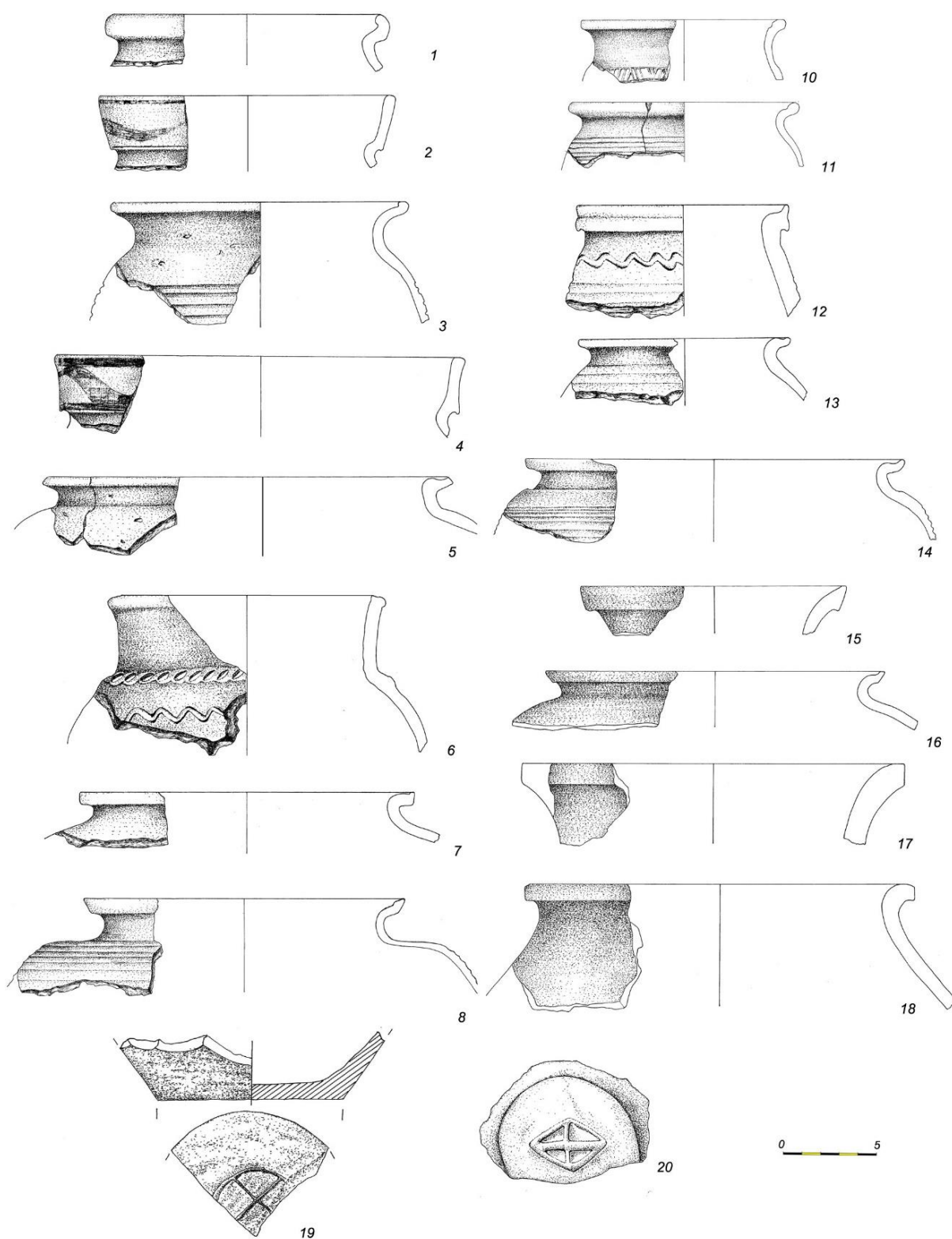

Рис. 4. Фрагменти керамічного посуду
Fig. 4. Fragments of ceramic dishes

Характеристика рухомого матеріалу. У процесі досліджень було виявлено значну кількість знахідок, із яких до колекційного опису відібрано 175 од. Із них 163 – масовий матеріал, датований VIII–XVI ст., що походить здебільша з розкопу та шурфа. З нагляду за геологічними шурфами відбиралися найбільш інформативні й індивідуальні знахідки.

Серед фрагментів кераміки кількісно переважають вінця горщиків, із яких можна виділити кілька хронологічних горизонтів. До найпізнішого часу відношу фрагменти червономальованих, вінця яких профільовані широким карнизом і прикрашені червоним орнаментом (рис. 4, 2, 4). Хронологічно вони датовані XVI ст. Кераміка XIV–XV ст. представлена фрагментами горщиків, вінця яких профільовані широким валикоподібним карнизом, що із внутрішньої сторони утворює широку закраїнку. Вони переважно сірого кольору, але присутні фрагменти, покриті зеленою поливою (рис. 4, 1).

До цього ж часу віднесу уламки горщикоподібних кахлів. Вони виготовлені з білої каолінової глини, без ознак кіптяви. Знайдені кахлі належать до двох типів: із прямокутним і пелюстковим краями.

Кераміка XII–XIII ст. представлена загальними типами цього часу. Вона виготовлена на гончарному крузі з тіста, у якому присутня домішка крупнозернистого піску. За кольором домінує сіра кераміка доброго випалу. Здебільша посудини неорнаментовані. Серед орнаментованого посуду переважає рифлений і хвилястий взір, а в поодиноких випадках – їхнє поєднання (рис. 4, 12, 6). Вінця у горщиків відігнуті назовні зі заокругленим краєм та закраїнкою із внутрішнього боку (рис. 4, 3, 10, 11). Трапляються відігнуті назовні вінця, краї яких гранчасто сформовані, із внутрішнього боку виділена закраїнка, а зовнішній край горизонтально- або косозрізаний (рис. 4, 7, 8, 16). Поодинокі фрагменти посудин мають короткий, плавно відігнутий назовні, заокруглений та потоншений вінець (рис. 4, 13). Виявлено і фрагменти горщиків із різковідігнутими назовні карнізоподібними вінцями з ледь помітною закраїнкою із внутрішнього боку (рис. 4, 5, 14).

Нижній горизонт представлений керамікою X–XI ст. Деякі горщики виготовлені з білої каолінової глини з незначною домішкою піску в тісті. Вінця посудин відхилені назовні з манжетоподібним профілем (рис. 4, 15). Трапляються і плавновідігнуті назовні вінця з рівнозрізаним краєм (рис. 4, 17, 18).

У східній частині розкопу в передматерикових шарах знайдено кілька фрагментів товстостінної ліпної кераміки з домішкою купнозернистого піску та шамоту (рис. 5). Поверхня шершава, теракотово-сірого кольору. Два фрагменти прикрашені хвилястим орнаментом (рис. 5, 1, 3). Хронологічно представлена кераміка належить до VIII–X ст.

Знайдено два фрагменти денечь із клеймом (рис. 4, 19, 20). Вони низького рельєфу у вигляді ромба та круга із вписаним у середину хрестом.

До імпортованих виробів віднесено фрагменти амфор. Один із яких, світло-сірого кольору, має масивну, овальну в перетині ручку. Інші – це боковини цеглястого кольору. За супровідним матеріалом хронологічно віднесено їх до XIII ст.

Серед індивідуальних знахідок найбільшу групу становлять скляні браслети. Більшість із них виготовлено зі світло- та темно-синього скла, два – із зеленуватого й один – коричневого. Вони представлені крученими (рис. 7, 8, 11) та дрібнокрученими (рис. 7, 15, 16), витим (рис. 7, 13, 14) та рубчастим (рис. 7, 12) типами. Два фрагменти прикрашені червоною і жовтою спіраллю (рис. 7, 9, 10). За традицією, у більшості випадків скляні браслети датовано давньоруським періодом, як і в моєму випадку це підтверджує супровідний керамічний матеріал.

Косторізне ремесло представлене гранчастим, заповірованим знаряддям, яке могли використовувати для декорування посуду (рис. 7, 17), й обробленим рогом, що нагадує пізньосередньовічну порохівницю (рис. 7, 18).

Масовою знахідкою на давньоруських пам'ятках, які належать до ткацтва, є пряслиці. Під час робіт знайдено три екземпляри, два з яких виготовлені з рожевого пірофіліту: перше – біконічної форми, з діаметром по ребру 20 мм, висотою 8 мм, діаметром отвору 7 мм (рис. 7, 6;

друге – циліндричної форми із зовнішнім діаметром 22 мм, висотою 8 мм і внутрішнім отвором 7 мм (рис. 7, 7). Такі пряслиця належать давньоруському часу, для якого ці вироби були непоодиноким явищем. Третя знахідка – глиняна (рис. 7, 5), біконічної форми із зовнішнім діаметром по ребру 41 мм, висотою 20 мм і діаметром отвору 9 мм. Такі прясла притаманні ранішому часу, зокрема слов'янського періоду [Петрашенко, 1988, с. 25].

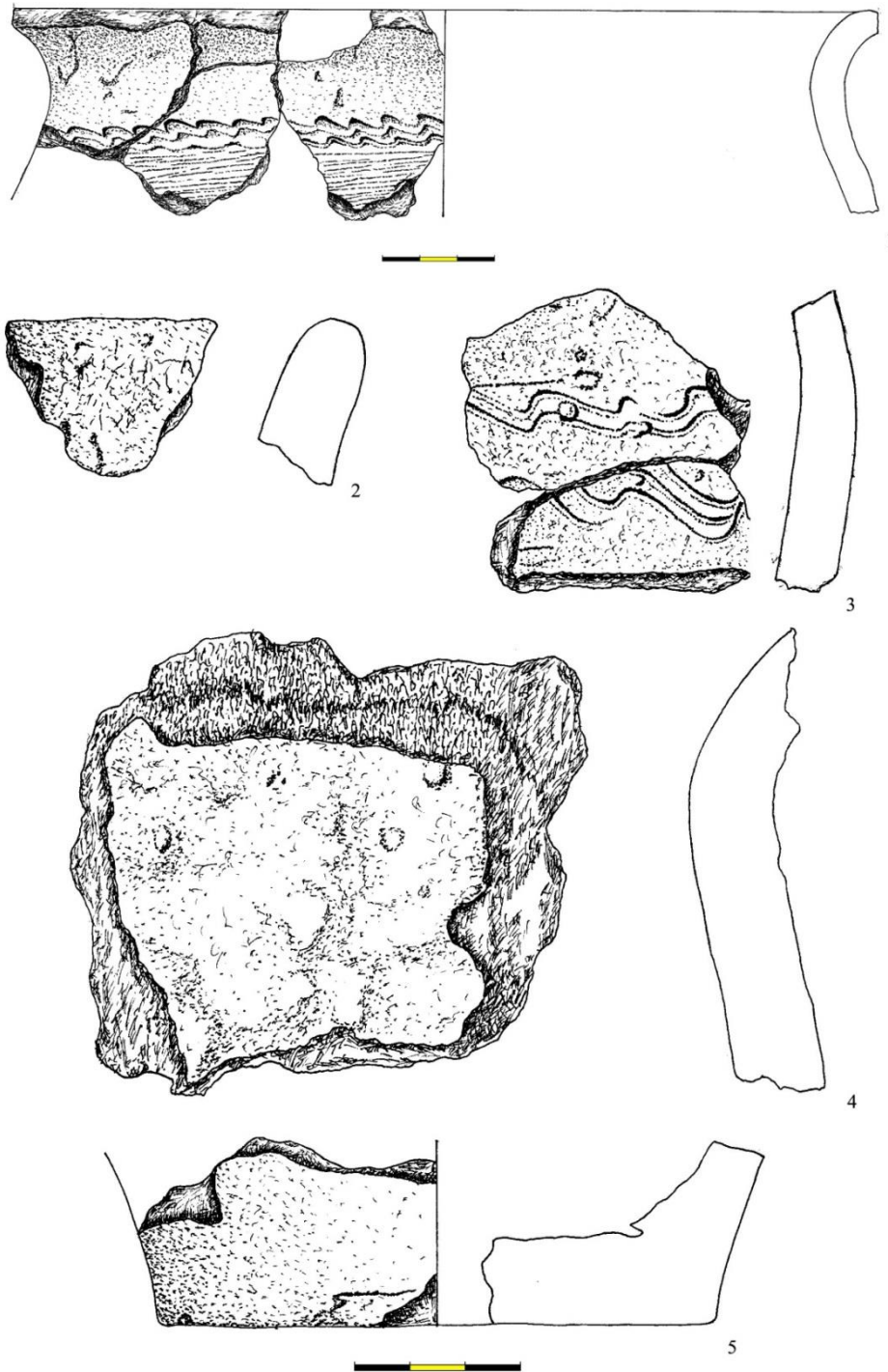

Рис. 5. Фрагменти керамічного посуду VIII–X ст.
Fig. 5. Fragments of ceramic dishes of VIII–X centuries

Із металевих виробів виявлено ключ, загальна довжина якого – 11,5 см. Борідка ключа – прямокутна, цільна, планка – кругла в діаметрі, вушко для підвішування – краплеподібне, з аналогічним наскрізним отвором. За аналогіями представлений ключ датовано XIII–XIV ст.

Серед прикрас виявлено округлий у плані колт із втраченою верхньою частиною (рис. 7, 2). Доступний для огляду виріб, довжиною 32 мм і шириною 4 мм, має двостороннє зображення у вигляді спіральних завитків. По краю розташовуються кульки, які імітують перлини. Як і всі колти, він пустотілий, виготовлений з олов'яно-свинцевого сплаву, що характеризує його як наслідування дорогоцінних колтів і датує XIII ст. [Седова, 1981, с. 18].

Рис. 6. Монетно-вагова гирка

Fig. 6. Coins weighth

На розвиток писемності вказує виявлений фрагмент писала з лопаточкою у вигляді «сокирки», бокові краї леза якої оформлені вирізами, що нагадують хвіст ластівки (рис. 7, 3). Ширина лопаточки – 25 мм, діаметр ручки – 5 мм, висота збереженого фрагмента – 25 мм. Ручка рельєфна, з кулеподібними виступами. За типологією новгородських писал виявлений екземпляр класифікується як тип 8Б. Хронологічно він має широке датування в межах XI–XIV ст. і належить до найпоширеніших видів писал на території Русі [Овчинникова, 2000, с. 89].

Поза слов'яно-руським контекстом виявлених артефактів присутня досить нетипова знахідка – бронзова фібула типу Almgren 129 (рис. 7, 4), знайдена при нагляді за копанням геологічного шурфа. Хронологічно вона належить до перехідного періоду між фазами B2/C1 римського часу (початок–друга половина II ст.). Згідно з історичними джерелами, такий тип був поширений в ареалі пшеворської культури на території Польщі та середньому Дунаї.

До культових знахідок відношу хрестик-енколпійон, виготовлений зі свинцево-мідного сплаву, знайдений у шурфі біля каплиці Святого Валентина. Він має часткові втрати на лицевій і значно більші на зворотній стулці. Хрест чотирикінцевий, дещо видовжений по вертикалі з рівними кінцями рамен. Вушко для підвішування не збереглося. Висота – 4,2 см, ширина – 2,4 см (рис. 7, 1). На лицевій стулці зображено стилізоване розп'яття, на зворотній – Богоматір. Аналогічні хрести-енколпійони мають досить широке поширення та хронологічно належать до другої половини XI ст. [Корзухина, Пескова, 2003, с. 285].

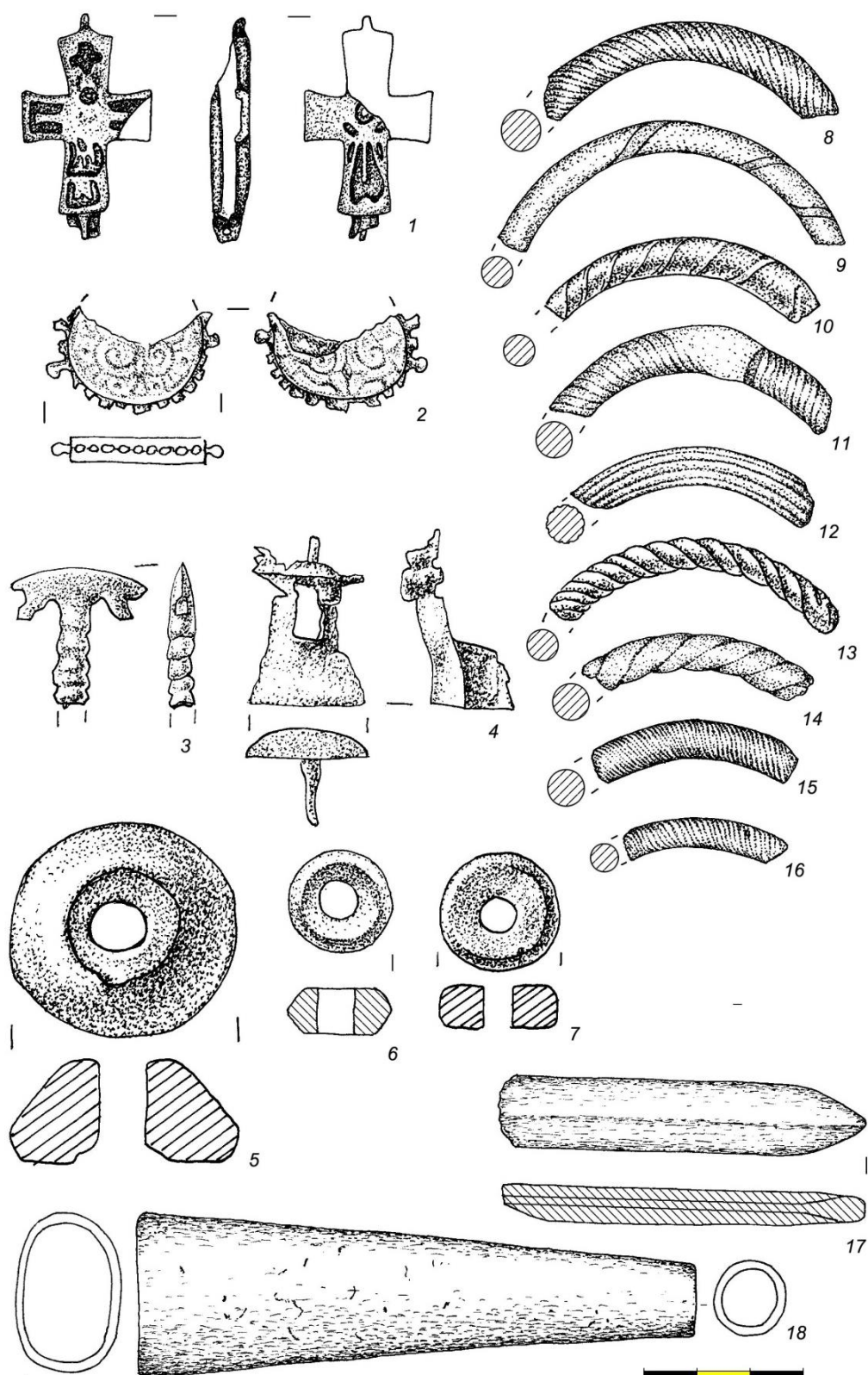

Рис. 7. Індивідуальні знахідки
Fig. 7. Individual finds

Серед матеріалу є одна цікава знахідка, що привертає особливу увагу. При каплиці Святого Валентина на глибині 1 м був виявлений металевий предмет із мідно-бронзового сплаву (?) циліндричної форми (рис. 6). Загальний діаметр – 4 см, товщина – 1,6–1,8 см. Краї гранчасті – 8 граней. З обох сторін по краю поверхні присутнє кругле обрамлення, у середині якого слабо простежується рельєфне зображення. На кожній із бокових гранях є ледь помітні круглі заглиблення діаметром до 0,5 см. Форма виробу робить його схожим на гирьку, і саме так він був названий на початковій стадії інтерпретування. На сьогодні прямі аналогії белзькій гирці виявити не вдалося. Говорячи про відсутність прямих аналогій, маю на увазі передовсім її зовнішній вигляд та декор. Що стосується ваги виробу, то вона становить 204 г, що практично дорівнює вазі паличкоподібних гривен. Хронологічно інтерпретувати виявлену знахідку досить важко, адже вона віднайдена внаслідок нагляду за геологічним шурфом, прокопаним на глибину 1,5 м. На цьому ж рівні було зібрано п'ять скляних браслетів і фрагменти керамічного посуду XII–XIII ст. Отже, відповідно до супровідного матеріалу, виявлений предмет можна умовно обмежити зазначеними хронологічними рамками. Виявлена знахідка потребує додаткового опрацювання із залученням ширшого аналізу матеріалів.

Підсумовуючи результати робіт, зазначу, що виявлений фрагмент дерев'яної конструкції разом із рядом вертикально забитих паль можна інтерпретувати як конструкцію валу, над якою був зроблений насип. Щодо локалізації, то дослідження заторкнули лише внутрішню сторону оборонної лінії. За виявленим рухомим матеріалом датую її початком XI ст., що хронологічно збігається з першою літописною згадкою міста. Проводячи аналогії, зазначу що 1935 р. під час археологічних досліджень Ярослав Пастернак у південно-західній частині дитинця виявив частокіл, який Володимир Петегірич інтерпретував як перші найпростіші оборонні укріплення літописного Белза, що існували на зламі X–XI ст.

Виявлення в культурному шарі фрагментів ліпного посуду VIII–X ст., які траплялися неодноразово і в попередніх дослідженнях, вказує на ймовірне існування слов'янського поселення на цих теренах, що передувало літописному місту та доповнює інформацію про його планувальну структуру.

Декларація щодо конфлікту інтересів. Автор статті заявляє, що в нього немає конфлікту наукових і фінансових інтересів чи особистих вигод, отриманих від третіх осіб, котрі могли би вплинути на дослідження, результати яких наведено в цій статті.

ЛІТЕРАТУРА

- Бевз, М. (2004). До проблеми реконструкції архітектурно-планувальної системи княжого Белза в світлі картографічних джерел. *Белз і Белзька земля*, 1, 111–118.
- Бойко, О., Слободян, В. (2006). Розвиток та формування урбаністичної структури Белза. *Белз і Белзька земля*, 2, 140–166.
- Капраль, М. (ред.). (2022). *Атлас українських історичних міст*, 5, Белз.
- Корзухина, Г., Пескова, А. (2003). *Древнерусские энколпионы. Нагрудные кресты-реликварии XI–XIII*. Санкт-Петербург.
- Лазурко, О., Петрик, В. (2005). *Звіт про результати археологічних досліджень в Белзі в 2005 р.* Науковий архів ІА НАНУ. Львів.
- Овчинникова, Б. (2000). Писала – стилосы древнего Новгорода X–XV вв. (свод археологического источника). *Новгородская Русь: историческое пространство и культурное наследие*. Екатеринбург.
- Пастернак, Я. (1961). *Археология Украины. Первісна, давня та середня історія України за археологічними джерелами*. Торонто.
- Петегірич, В. (1980). Раскопки летописного Белза. *Археологические открытия 1979 года*. Москва, 324.
- Петегірич, В. (1981). Раскопки летописного Белза. *Археологические открытия 1980 года*. Москва, 301.
- Петегірич, В. (1984). Раскопки в детинце древнего Белза. *Археологические открытия 1982 года*. Москва, 316.

Петегірич, В. (1986). Сооружения древнерусского Белза. *Археологические открытия 1984 года*. Москва, 291–292.

Петегірич, В. (1987). Работы в древнем Белзе. *Археологические открытия 1985 года*. Москва, 392.

Петегірич, В. (2001). Початки Белза та Буська та формування їх соціально-топографічної структури в X–XIV ст. *Історичні та культурологічні студії*, 3, 199–209.

Петегірич, В. (2006). Белзька земля у дослідженнях Ярослава Пастернака. *Белз і Белзька земля*, 2, 67–70.

Петегірич, В., Піцишин, Н. (1991). Розвиток функціонально-просторової структури давньоруського Белза в IX–XIV ст. *Нові матеріали з археології Прикарпаття і Волині*. Львів, 77–80.

Петрашенко, О. (1988). Слов'янські пряслиця VIII–X ст. із Правобережжя Середнього Подніпров'я. *Археологія*, 62, 24–32.

Седова, М. (1981). *Ювелирные изделия Древнего Новгорода (X–XV вв)*. Москва.

Чачковський, Л. (2006). Княжий Белз. *Белз і Белзька земля*, 2, 145–152.

REFERENCES

Bevz, M. (2004). Do problemy rekonstruktsii arkhitekturno-planuvalnoi systemy kniazhoho Belza v svitli kartohrafichnykh dzherel. *Belz i Belzka zemlia*, 1, 111–118. (in Ukrainian).

Boiko, O., & Slobodian, V. (2006). Rozvytok ta formuvannia urbanistychnoi struktury Belza. *Belz i Belzka zemlia*, 2, 140–166. (in Ukrainian).

Kapral, M. (red.). (2022). *Atlas ukrainskykh istorychnykh mis*, 5, Belz. (in Ukrainian).

Korzukhina, G., & Peskova, A. (2003). *Drevnerusskie enkolpiony. Nagrudnye kresty-relikvarii XI–XIII*. Sankt-Peterburg. (in russian).

Lazurko, O., & Petryk, V. (2005). *Zvit pro rezultaty arkheolohichnykh doslidzhen v Belzi v 2005 r.* Naukovyi arkhiv IA NANU. Lviv. (in Ukrainian).

Ovchinnikova, B. (2000). Pisala – stilosy drevnego Novgoroda X–XV vv. (svod arkheologicheskogo istochnika). *Novgorodskaya Rus: istoricheskoe prostranstvo i kulturnoe nasledie*. Ekaterinburg. (in russian).

Pasternak, Ya. (1961). *Arkheolohiia Ukrainy. Pervisna, davnia ta serednia istoriia Ukrainy za arkheolohichnymi dzherelamy*. Toronto. (in Ukrainian).

Petegirich, V. (1980). Raskopki letopisnogo Belza. *Arkheologicheskie otkrytiia 1979 goda*. Moskva, 324. (in russian).

Petegirich, V. (1981). Raskopki letopisnogo Belza. *Arkheologicheskie otkrytiia 1980 goda*. Moskva, 301. (in russian).

Petegirich, V. (1984). Raskopki v detintse drevnego Belza. *Arkheologicheskie otkrytiia 1982 goda*. Moskva, 316. (in russian).

Petegirich, V. (1986). Sooruzheniia drevnerusskogo Belza. *Arkheologicheskie otkrytiia 1984 goda*. Moskva, 291–292. (in russian).

Petegirich, V. (1987). Raboty v drevnem Belze. *Arkheologicheskie otkrytiia 1985 goda*. Moskva, 392. (in russian).

Petehyrych, V. (2001). Pochatky Belza ta Buska ta formuvannia yikh sotsialno-topohrafichnoi struktury v X–XIV st. *Istorychni ta kulturolohični studii*, 3, 199–209. (in Ukrainian).

Petehyrych, V. (2006). Belzka zemlia u doslidzhenniakh Yaroslava Pasternaka. *Belz i Belzka zemlia*, 2, 67–70. (in Ukrainian).

Petehyrych, V., & Pitsyshyn, N. (1991). Rozvytok funktsionalno-prostorovoi struktury davnoruskoho Belza v IX–XIV st. *Novi materialy z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*. Lviv, 77–80. (in Ukrainian).

Petrashenko, O. (1988). Slov'ianski priaslytsia VIII–X st. z Pravoberezhzhia Serednoho Podniprovia. *Arkheolohiia*, 62, 24–32. (in Ukrainian).

Sedova, M. (1981). *Iuvelirnye izdeliia Drevnego Novgoroda (X–XV vv)*. Moskva. (in russian).

Chachkovskiy, L. (2006). Kniazhyi Belz. *Belz i Belzka zemlia*, 2, 145–152. (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 18.04.2024
прийнята до друку 05.09.2024

ARCHAEOLOGICAL RESEARCH DURING THE RESTORATION WORKS OF THE SACRED
COMPLEX ON THE TERRITORY OF THE ZAMOCHOK PLACE
IN THE CITY OF BELZ

Ostap LAZURKO

*Scientific and Research Centre «Rescue Archaeological Service»
of the Institute of Archaeology, NAS of Ukraine,
Vynnychenko Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: lazurko78@ukr.net*

The results of archeological research carried out during the emergency and restoration works of the sacred complex on the territory of the Zamochok tract in Belz are presented. The restoration facilities included walls with a cross road and chapels built in 1938. In total, the whole complex including the church, bell tower, gate and altar of St. Nicholas Valentine was built during 1911–1938 years.

The plot on which the complex is located on the territory of the archeological monument of national importance «the Horodyshche of the annalistic Belz of the X–XIII century». It is located in the south-eastern outskirts of the modern city, occupying an elongated elevation among the marshland of the Solocia River. Around the perimeter of the settlement was surrounded by an earthen shaft with a wooden wall. The shaft is preserved only partially from the north and north-east side. The settlement consists of two parts – a detinets and a subhoroddum. The detinets occupies its western part. From the east to it adjoins the platform of the hill, which is removed from it almost completely destroyed by a shaft and a wide decayed moat. The area has a powerful archeological cultural layer.

During the archeological research, a fragment of a wooden structure with a number of vertically hammered piles was discovered. We interpret them together as the construction of the shaft over which the embankment was saturated, saturated with white mainland clay. By the nature of the location, the discovered part belongs to the inner side of the defensive line. The discovered moving material allows selling it at the beginning of the 11th century, which chronologically coincides with the first chronicle mention of the city. Among the ceramic material found several fragments of stucco utensils 8th–10th centuries, indicating the likely existence of the Slavic settlement in these areas, which preceded the annalistic city.

A number of individual findings related to various aspects of the activities of the ancient Belz population have also been found. The development of writing is evidenced by a fragment written with a shovel in the form of an «axe». Religious objects are represented by the cross-encolpion of the 10th century. Among the decorations we note the colt and several glass bracelets. One of the most interesting and finds was a faceted «coin-weight mouth» with a fuzzy two-sided image. The latter requires additional study and analysis, since its interpretation in the article is preliminary.

Key words: settlement, shaft, wooden structure, ceramic dishes, individual finds.